

Titul, ktorému sa niet prečo tešiť

Barbara Brathová | mojakultura.sk | 26.02.2020

V divadle Aréna sa konala 24. februára premiéra hry Viliama Klimáčka Holokaust. Vedenie divadla sa rozhodlo uviesť inscenáciu vzhľadom na aktuálnosť témy a dianie vo svete v režijnej koncepcii Rastislava Balleka a v dramaturgii Martina Kubrana, Zuzany Šajgalíkovej a Saše Sarvašovej.

Klimáčkova hra Holokaust vychádza zo spomienok Hildy Hraboveckej, ktorá prežila prvý dievčenský transport z územia fašistickej Slovenskej republiky do Osvienčimu (1942). Kontroverzným spôsobom zobrazuje historické obdobie, v ktorom vznikli najhlbšie jazvy na utváraní novodobej slovenskej spoločnosti, evokované názvom hry, ako informuje tlačová správa.

Anna Králiková sa po revolúcii vracia do vlasti a chce reštituovať svoj majetok, až kým nezistí, že jej rodina ho v skutočnosti arizovala. „Jej príbeh rámcuje dramatické osudy ľudí žijúcich na slovenskom území v čase, keď majoritné obyvateľstvo prežívalo materiálnu prosperitu a opájalo sa rozmachom kultúry, zatiaľ čo občania židovskej národnosti boli premiestňovaní do vyhladzovacích koncentračných táborov.“

Prvá časť hry sa odohráva v dobovej kaviarni a druhá kdesi medzi nebom a zemou, dávno po tom, ako hrôzy spojené s holokaustom slovenských židov odzneli a sú takmer zabudnuté.

Inscenácia je súčasťou tzv. Občianskeho cyklu Divadla Aréna, kde boli inscenované hry apelujúce na spoločenské pomery, vedome, zámerne a cielene nás vracajúce k menám a udalostiam, ktoré majú fungovať ako memento pre súčasnosť. Inscenácie ako Tiso, Husák, Kukura, Povstanie, Dubček, Masaryk, Štefánik, Biblia, Holokaust (návrat tohto titulu po 8. rokoch) by mali v budúcnosti (za predpokladu dostačujúcich finančných podmienok) vyústiť do spolupráce so SAV na titule Jánošík.

Inscenácia Holokaust, v ktorej hrajú aj herci, ktorí mali vo svojich rodinách v nedávnej minulosti priame prepojenie na katastrofy fašizmu, je o to razantnejším odkazom na fašistický extrémizmus a je namierená predovšetkým na generáciu, ktorá vojnu nezažila. Ako bolo na tlačovke formulované z úst riaditeľa divadla, v zahraničí je fašistický extrémizmus považovaný za väčšiu hrozbu ako terorizmus. Uvedenie inscenácie Holokaust nemohlo prísť vo vhodnejšom čase, ako tesne pred voľbami, v čase, kde sa na Slovensku fyzicky ničia náhrobné kamene zosnulých a hnedá farba sa stala symbolom agresie, amorálnosti, deštrukcie, tupoty a vyznávania absurdných „zákonov“.

Čerpá z autentického príbehu Hildy Hraboveckej, ktorej rovnako autentický hlas je použitý v nahrávke zo záznamu jej spomienok (konkrétne spomienky sa ocitli aj v texte), ktoré sa jej údajne vrátili na sklonku života a chcela, aby sa zachovali. Hra má upozorňovať na neustály boj so zlom (na „banalitu“ zla), ktoré desivo ešte aj v dnešných dňoch (a možno vždy) mnohí jedinci považovali/považujú vo svojej zvrátenosti za príťažlivé.

Inscenácia má dve časti, ktoré sú oddelené nielen prestávkou, ale aj zmenou sedenia. Zatiaľ čo v tej prvej sedia diváci klasicky na svojich miestach v hľadisku, po čiastočnej prestavbe scény a po pauze sa presunie sedenie na javisko a herci hrajú v hľadisku. Tým autori umocnili výraznejší efekt významu. Dosiahli tak evidentný a „fyzickejší“ fakt, že dianie nie je len divadlo, alebo hra, na ktorú sa pozeráme, ale že „toto“ sa týka nás všetkých, že je to skutočnosť implantovaná do a hroziaca v našich bežných životoch. Na ešte väčšiu gradáciu autenticity desivej nálady použili psovličiakov vo foyeri, ktorými sú diváci po prestávke vyhánaní naspäť do sály.

Scéna (Katarína Holková) v prvej časti situuje dej do kaviarne, ktorú identifikujeme na základe textu a deja v retrospektíve, ale je to zároveň už aj vizuálny „odkaz“ do budúcnosti – veľký výklad s pripravenými figurínami na aranžovanie, nejaký ten súčasný, bežný a vizuálne sterilný „showroom“, ktorý sa z pôvodne útulnej a židovskej predvojnovovej kaviarne (po rôznych zmenách majiteľov) po Nežnej revolúcii stal. Práve do tohto priestoru sa vracia Anna Králiková z Argentíny, ktorá chce pôvodne svoj majetok reštituovať. V druhej časti sa presúvajú diváci fyzicky priamo do atmosféry tohto prostredia a „javiskom“ sa stáva hľadisko, v ktorom herci pokračujú v hre. Toto riešenie nie je síce najnovšie (v SND sme mali možnosť vidieť ho v hre Desatoro, čiastočne sedia diváci na javisku aj v inscenácii 1918 – hoci tam sú využité oba priestory pre divákov zároveň, a na javisko bol posadený divák už aj v minulosti v inscenácii Popol a vášeň – a toto nie sú, samozrejme, jediné príklady), tu si však vymení pozície nielen v rámci akéhosi vizuálneho efektu, ale predovšetkým v zmysle významu pocitového vnímania a implantovania ho do hĺbky deja.

Herec si s divákom „mení rolu“ tak, ako si aj postavy menia úlohy v živote (zo slúžky sa postupne s vývojom absurdných vojnových udalostí v područí fašizmu stane spolumajiteľka kaviarne, z majiteľky kaviarne štvaná zver – vymenia si pozície, funkcie aj bytový priestor, nemenia sa však „len“ majetky, ale vplyvom moci aj povahy a správanie postáv). V druhej časti sú v prvom rade na sedadlách situované kamene (symbolicky naznačené náhrobné kamene, resp. kamienky, ktoré sa tradične kladú na židovské hroby). Záver inscenácie je profilovaný ako „hlas“ zo záhrobia – herci, osudy postáv ktorých sme celý čas sledovali, postupne vstávajú zo sedadiel a prehlasujú „tu leží...“ a konkretizujú ľudí, ktorí už nie sú medzi nami (mimovoľne táto scéna rámcovo evokuje záver filmu Schindlerov zoznam, kde reálni preživší kladú kamienky na hrob svojho záchrancu).

Na scéne je takmer nepretržite prítomná postava rádia (fyzické rádio stále šuští a stále ho treba opravovať, lebo je to kontakt so svetom, zdroj informácií, ale aj zábavy). Hlas rádia rieši postranné „štúdio“ s jedným moderátorom, ktorý imituje zvuky, ruchy, šumy a do mikrofónu hlási informácie. Vstupuje akoby mimovoľne do

deja, zámerne ho narúša, občas odvedie pozornosť, hlasy hercov a rádia znejú občas paralelne a profilujú akustický chaos.

Kostým (tiež Katarína Holková) je civilný a odráža vojnové a povojnové obdobie (jeho módu, aj „uniformy“ koncentračných táborov, kabáty so židovskými hviezdami, odev vojenského pilota, elegantnú divadelnú róbu) v prípade jednej postavy (Anna Králiková) súčasnosť v trendy kabátiku s umelou farebnou kožušinou a škrupinkovým kufrom). Postavy dvoch kamarátok (Ester Rozenfeldová a Lili Weissová) v hre imitujúcich postavy Voskovca a Wericha majú v týchto sekvenciách výrazné klaunské líčenie.

Súčasťou inscenácie je film Svätopluk – kráľ starých Slovákov, ktorý vznikol len pre účely inscenácie ako súčasť umeleckého zámeru a predelí dejstvá. V predstavení Holokaust (resp. počas pauzy) sú použité nemecké ovčiaky. Vycvičené živé zvieratá sú sprevádzané odborne spôsobilými osobami a majú náhubky.

Autentický príbeh Hildy Hraboveckej je príbeh jednej židovskej rodiny, ktorá si prešla všetkými desivými vojnovými peripetiami, od odobratia majetku, cez (ne)ľudské poníženie, hrôzy koncentračného tábora, až po vyvraždenie členov rodiny. Je to dokumentovanie ohýbania chrbtov (i chrbtíc), krivenia charakterov, vlády moci, odkaz fašistických hrôz ústiacich v nezmyselnej smrti miliónov nevinných ľudí, potomkovia ktorých v niektorých prípadoch žijú dodnes a zároveň nie sú z historického hľadiska tak vzdialené, aby sa na ne zabúdalo a aby sa nedokázali v extrémnych prípadoch „oživiť“, alebo v zvrhlo myslení vrátiť.

Polina Nikolaevskaya (Ester Rozenfeldová) zvládla svoju rolu prirodzene a bez pátosu, Eva Matejková (Róza Rozenfeldová) zhmotnila vo svojej postave nuansy sofistikovanej dámy, aj ubolenej zrazenej ženy, Anežka Petrová (Lili Weissová) sa mladistvo a tvorivo so svojou postavou pohrala, hlbavo sa pokúsil ponoriť do role aj Matej Marušin (Jakob Weiss), šarmantne a vcelku presvedčivo, hoci na malom priestore, zahrála svoju Annu Králikovú Katarína Šafaříková, mimoriadne autenticky a so skúsenostným nadhľadom zapôsobila Edita Koprivčević Borsová v Kristíne Majerovej, rovnako herecky nesklamala v premene charakteru postavy Barbora Andrešičová (Hana Kostolníková). Gregor Hološka sa adekvátne „stotožnil“ a Janom Pujdesom, v postave Rádia Martina Hronského sa snáď toho nedalo veľa pokaziť a talentovane zahrála na husliach Jana Černá. Výkony hercov plynuli akosi prirodzene a nad nimi všetkými výrazne provokatívne vyčnieval Milan Ondřík (Ambróz Králik) so svojim naturálnym „zemitým“ herectvom provokujúc nuansami zámernej štylizácie hlasu. Najexcelentnejšie sa herecky vyjadril v scéne opitého Ambróza – deprimovaného umelca polo vyzlečeného a zamotaného v kope svojho filmového pásu. Mimochodom, obraz s filmovým pásom, ktorý Hana Kostolníková (Barbora Andrešičová) odetá v krajkovom body naťahuje a zamotáva sa doň fyzicky aj symbolicky, nesie znaky efektnej výtvarnosti.

Holokaust tu už bol. Nielen ten reálny, ale aj inscenovaný na doskách divadla Aréna. A je tu zas príznačne a zámerne v dobe, ktorá nebezpečne začína pripomínať diktát extrémistov implantovaných vo vláde aj medzi nami v bežnom živote, hoci vedľa kdesi „u susedov“.

Klimáčkova inscenácia neprekvapila nejako zvlášť prevratným režijným postupom (hoci je vskutku uspokojivý), nezvalcovala nás hereckými výkonmi (hoci sa im vskutku nedá nič výrazné vyčítať), výtvarnosťou sa priradila k bežným súčasným divadelným štandardom (a nejako zvlášťne to nevedí) a zámerna sedenia nešokovala novátorstvom (aj keď pre niektorých divákov možno nová bude). Avšak o jej význame, mieste, čase a dôležitosti v aktuálnej spoločenskej a politickej situácii niet pochýb. Svojim spôsobom nemôžem ani (aspoň za seba) formulovať, že som rada, že sa hrá (a nesúvisí to s jej kvalitatívnou úrovňou), ale jej odkazom. Úspech aj zúfalstvo tejto inscenácie tkvie v jej aktuálnej potrebe. Provokuje, lebo musí. Bodaj by sa hrať nemusela!

TVORCOVIA:

Autor: Viliam Klimáček

Réžia: Rastislav Ballek

Dramaturgia: Martin Kubran, Zuzana Šajgalíková, Saša Sarvašová

Scéna a kostýmy: Katarína Holková

Svetelný dizajn: Robert Polák

Hudobná spolupráca: Juraj Bielik, Adrian Rajter

Podklady pre videoprojekciu: Eva Janovská

ÚČINKUJÚ:

Ester Rozenfeldová – Polina NIKOLAEVSKAYA

Róza Rozenfeldová – Eva MATEJKOVÁ

Lili Weissová – Anežka PETROVÁ

Jakob Weiss – Matej MARUŠIN

Ambróz Králik – Milan ONDRÍK

Anna Králiková – Katarína ŠAFAŘÍKOVÁ

Kristína Majerová – Edita KOPRIVČEVIĆ BORSOVÁ

Hana Kostolníková – Barbora ANDREŠIČOVÁ

Jano Pujdes – Gregor HOLOŠKA

Rádio – Martin HRONSKÝ

Hlas v nahrávke: Hilda HRABOVECKÁ

Na husliach hrá: Jana ČERNÁ